

BƏŞƏRİ ÇAĞIRIŞLARI ÖNCƏDƏN GÖRƏN

QALIB LİDER

Bəşəriyyət tarixində elə insanlar var ki, hadisələrin gedişatını dəyişə, mövcud şəraitin yaratdığı çağırışlara hazırladıqları strategiya ilə düzgün və dəqiq cavab verə bilərlər. Məhz bu cür insanlar lider sayılırlar. Xalqı öz arxasınca aparan lider cəmiyyətin sosial sifarişlərini reallaşdırmaq üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürür.

Həyat göstərir ki, müəyyən məkən və zaman kəsiyində lider və xalq bir-birini tamamladıqda arzuedilən nəticəyə çatmaq mümkün olur. Böyük rus iqtisadçısı Q.V.Plexanov yazırdı: "...yalnız sifirlərin yanında vahid durduqda, o, milyona çevrilir". Deməli, lider olmadan xalq real həyatda istədiyini tam əldə edə bilmir.

İdarəetmə təcrübəsində liderlik cəmiyyətin niyyətinin və hədəflərinin reallığa çevrilməsini təmin edir. Başqa sözlə, hakimiyyət əsl liderlərin öz məqsədlərinə nail olma prosesini sürətləndirir. Müasir tədqiqatçılar liderə xas olan bir sıra keyfiyyəti müəyyənləşdirirlər: ağıl və intellektual bacarıq; xalqı öz arxasınca aparmaq qabiliyyəti; özünəinam; aktivlik, enerjililik və s.

Ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev bu liderlik keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirən şəxsiyyətdir. Bütün bu keyfiyyətlər ölkə başçısına ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlamış islahatları uğurla davam etdirməyə və real nəticələrə nail olmağa imkan vermişdir. Cəmiyyətdə siyasi sabitlik və dövlət hakimiyyətinin bütün səviyyələrində ideologiyaların varisliyi təmin olunmuş, hakimiyyətin real demokratik təsisatları formalaşdırılmış və inkişaf etdirilmişdir. Həmçinin əsas hüquq normalarının sabitliyini və eyni zamanda onların korrekte olunmasının çevik mexanizmini nəzərdə tutan qanunvericilik sistemi yaradılmış, makroiqtisadi siyasətin və iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin səmərəliliyi, eləcə də iqtisadi islahatların aparılmasının ardıcılığı təmin edilmiş, həyata keçirilən iqtisadi islahatlarla sosialyönümlülük davamlı olaraq gözlənilmişdir.

Son 30 ildə ölkəmizdə yeni iqtisadi sistemə xas olan komponentlər və infrastruktur elementləri formalaşmışdır. Makro səviyyədə maliyyə sabitliyi, bazar infrastrukturunun əsas elementləri - ikikanallı bank sistemi, valyuta və qiymətli kağızlar bazarı, yeni əsaslara malik vergi və büdcə sistemi yaranmış, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin əsas mərhələləri başa çatdırılmış, dayanıqlı iqtisadi artıma nail olunmuşdur.

Ötən əsrin 90-cı illərində ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən respublikamız üçün neft-qaz sahəsi iqtisadi inkişaf paradigmasının özəyi kimi müəyyən edilmişdi. Bu paradigmaya görə, transmilli enerji şirkətlərinin iştirakı ilə yaradılacaq konsorsium vasitəsi-

lə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda hasil ediləcək neft və təbii qazın ixracından alınacaq gəlirlər ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulmasının başlıca maliyyə mənbəyi kimi çıxış etməli idi. Başqa sözlə, neft-qaz sahəsi bütün iqtisadiyyatın lokomotivi rolunu oynamalı, bu sahədən əldə edilən gəlirlər isə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün tələb olunan kapitalın əsas mənbəyi olmalı idi. "Neft kapitalını insan kapitalına çevirmək" bu paradigmanın qayəsi kimi çıxış edirdi.

Həmin paradigmaya görə, müstəqil Azərbaycanın hertərəfli inkişafında əhəmiyyətli yeri neft-qaz strategiyası tutmalıdır. Bu strategiyanın reallaşdırılması ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1994-cü il sentyabrın 20-də Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" neft yataqlarının dərin hissəsinin müştərək işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə başlamışdır. İndiyə qədər bu bloktan 580 milyon ton neft və 55 milyard kubmetrdən çox səmt qazı hasil edilmişdir. Yataqların istismarına isə 43,4 milyard ABŞ dollarına yaxın sərmayə yatırılmışdır. 2017-ci ildə bu müqavilə 2049-cu ilə qədər uzadılmış və edilən dəyişikliklərlə SOCAR-ın payının 11 faizdən 25 faizə qədər artırılması, mənfəət neftinin isə 75 faizinin Azərbaycanı çatması nəzərdə tutulmuşdur. 2023-cü ilin III rübünə sonunadək xarici neft şirkətləri ilə "Hasilatın pay bölgüsü" tipli 38 saziş imzalanmışdır.

Ölkəmizdə hasil edilən təbii qazın istehlakçılara çatdırılması üçün 2012-ci ildə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında TANAP (Trans-Anadolu Boru Kəməri) layihəsi, 2013-cü ildə isə TANAP kəməri ilə daşınacaq Azərbaycan qazının Avropa bazarına çatdırılması üçün Türkiyə sərhədini İtaliyanın cənubu ilə birləşdirən TAP (Trans-Adriatik Boru Kəməri) layihəsi icra edilməyə başlanmış və 2020-ci ildə başa çatdırılmışdır.

Neft və qazdan əldə edilən gəlirlərin digər sahələrə yönəldilməsi və qənaətlə istifadəsi iqtisadiyyatın dayanıqlı və sürətli inkişafını təmin etmiş, Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM-in) illik həcmi üstələyən cari aylıq idxalın isə 50 milyarddan çox məbləğdə xarici valyuta ehtiyatlarının formalaşdırılmasına imkan yaratmışdır.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın neft-qaz strategiyasını uğurla reallaşdırmaq və karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatı sahəsində dünyanın aparıcı şirkətlərinin ölkəmizdə fəaliyyətinə

əlvərişli şərait formalaşdırmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinin - SOCAR-ın transmilliləşməsi prosesi də başlanılıb. Hazırda SOCAR Gürcüstan, Türkiyə, Ukrayna, İsveçrə, Rumıniya və digər ölkələrin enerji bazarlarında geniş şəkildə təmsil olunur. Gürcüstanda "SOCAR Energy Georgia", Ukraynada "SOCAR Energy Ukraine", Rumıniyada "SOCAR Romania S.A", İsveçrədə "SOCAR Trading" və "SOCAR Energy Switzerland" şirkətləri həmin ölkələrin enerji daşıyıcıları bazarında əhəmiyyətli paya malikdir.

Beynəlxalq investisiya fəaliyyətinə 2008-ci ildə Türkiyənin yeganə integrasiya olunmuş neft-kimya kompleksi "Petkim" in nəzarət səhm zərfini almaqla başlayan SOCAR ən böyük sərmayələrinə də məhz qardaş ölkənin iqtisadiyyatına yatırır. 2018-ci ilin oktyabr ayında İzmir şəhəri yaxınlığında illik 10 milyon ton emal gücünə malik STAR (əvvəlki adı "SOCAR Türkiyə Ege") Neft Emalı Zavodunun açılışı olub. Egey bölgəsinin ən böyük konteyner limanı - "SOCAR Terminal" ("Petlim"), 51 meqavat gücündə "Petkim" Külək Elektrik Stansiyası da SOCAR-ın bu ölkədəki layihələrindəndir. SOCAR Türkiyədə təbii qazpaylama fəaliyyəti ilə də məşğuldur. Şirkət, həmçinin İzmir vilayətində - Əliəğa yanında yeni neft-kimya kompleksinin inşasını da nəzərdə tutur.

Sürətli transmilli şirkətə çevrilən SOCAR-ın fəaliyyət göstərəcəyi növbəti ölkələr siyahısına İraq, Rusiya, Özbəkistan və Qazaxıstan daxildir. Son illər Azərbaycanın digər iri şirkətləri də ölkə sərhədlərindən kənara çıxmağa başlamışdır. Bu sırada Paşa Holding, Azersun Holding, Nurgun Group, Synergy Group, İSR, Azfen, "Veyseləoğlu" şirkətlər qrupunu və informasiya texnologiyaları (IT) sahəsində fəaliyyət göstərən "Risk", "Bestcomp", "Sinam", "İdrak" və "Datum" kimi şirkətləri göstərmək olar. IT sahəsində çalışan bu şirkətlərin texnoloji məhsulları 20-dən artıq ölkəyə ixrac olunur və aparıcı şirkətlərimiz öz təkmil həlləri və xidmətləri ilə xarici bazarlarda müştərilərinin sayını artırır.

Dünya Bankı ekspertlərinin qiymətləndirmələrinə görə, Azərbaycan 2002-ci ildəki aşağı orta gəlirli ölkələr qrupundan 2022-ci ildə yuxarı orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olub. Son 20 il (2003-

2022-ci illər) ərzində Azərbaycanın Ümumi Daxili Məhsulu 4 dəfə, adambaşına düşən ÜDM isə 3.2 dəfə artıb.

Iqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının materiallarında qeyd edilir ki, bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə regional siyasətin obyektə müxtəlif regionlarda mövcud olan bərabərsizliklər, yəni həyat səviyyəsi məşğulluq və işsizlikdə, sahibkarlıq mühitində, iqtisadi artım templərində olan fərqlərdir. Azərbaycan 2004-cü ildən başlayaraq reallaşdırılan regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət proqramları məhz bu bərabərsizliklərin aradan qaldırılmasına yönəlmişdir. İlk belə proqram 2004-2008-ci illəri əhatə etmişdir. Həmin proqramın uğurla həyata keçirilməsinin ardınca ikinci - "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" təsdiq olunduqdan sonra Prezident İlham Əliyev demişdir: "...Regional inkişaf proqramının ikinci mərhələsi başlamışdır. Bu, böyük və çox konkret proqramdır. Şübhə etməm ki, proqramın icrası nəticəsində 2013-cü ilə qədər Azərbaycanın regionlarında mövcud olan problemlər öz həllini tapacaqdır".

Azərbaycan Prezidentinin təsdiqlədiyi üçüncü Dövlət Proqramı 2014-2018-ci illərdə ölkəmizin re-

gionlarının formalaşdırılmış yeni sosial-iqtisadi təməl üzərində daha sürətli inkişafını nəzərdə tuturdu. Dövlət Proqramının icra olunduğu 2004-2018-ci illər ərzində Azərbaycanın Ümumi Daxili Məhsulu 3,3 dəfə, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 2,8 dəfə, sənayedə 2,6 dəfə, kənd təsərrüfatında 1,7 dəfə artmışdır. Bu müddətdə ölkədə 1,5 milyonu daimi olmaqla 2 milyondan çox yeni iş yeri açılmış, 100 mindən çox müəssisə yaradılmış, işsizlik 5 faizə, yoxsulluq səviyyəsi isə 5,1 faizə enmişdir.

2019-cu ildə təsdiqlənmiş dördüncü proqramın - "Regionların 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının" icrası ötən il yekunlaşdı. Son beş ildə dünyada və ölkəmizdə baş verən təlatümlü hadisələrin (2000-ci və qismən də 2021-ci illərdə iqtisadi həyatı iflic etmiş COVID-19 pandemiyası, 2022-ci ilin fevralından davam edən Rusiya-Ukrayna müharibəsi, 2020-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında 44 günlük Vətən müharibəsi) çoxluğuna baxmayaraq, döndürün dövlət proqramının da uğurla icra olunduğunu ayrı-ayrı illər üzrə statistik rəqəmlər aydın göstərir. Dövlət proqramlarının reallaşdırılması prosesində 2004-2023-

cü illər ərzində regionların sosial-iqtisadi inkişafına dövlət tərəfindən 100 milyard manatdan çox vəsait ayrılmışdır.

Ümumdünya təsərrüfat sistemində integrasiya olunmuş Azərbaycan iqtisadiyyatının mövcud vəziyyəti və müasir beynəlxalq iqtisadi problemlər 30 ilə yaxın müddətdə ölkəmizin iqtisadi inkişafının əsaslarını müəyyənləşdirən paradigmanın dəyişdirilməsini zəruri edir.

Ölkəmizin neft-qaz ehtiyatlarının hələ uzun müddət tükənməyəcəyi şübhə doğurmasa da, xalqımızın Lideri sosial-iqtisadi inkişafın yeni paradigmasını və bü-tövlükdə yeni milli ideyanın formalaşdırılmasını həm dövlət xadimlərinin, həm də alimlərin qarşısında hazırkı dövrün ümdə vəzifəsi kimi qoyur.

Qeyd olunan paradigmanın əsas imperativi rolunu isə respublikamızda "yaşıl enerji" sahəsinin yaradılması oynaya bilər. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən Masdar, Səudiyyə Ərəbistanından ACWA Power, Çindən Dongfang, eləcə də British Petroleum, Lukoil kimi karbohidrogen nəhənglərinin "yaşıl bölmələri" Azərbaycana sərmayə yatırmaq-la öz texnologiyalarını, istehsal

mədəniyyətlərini və fərqli təcrübələrini artıq ölkəmizə gətirməyə başlamışlar. Bu il COP29-un Bakıda keçirilməsi isə ölkəmizdə "yaşıl enerji" sahəsinin inkişafına xüsusi töhfə verəcəkdir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan-Gürcüstan-Rumıniya-Macarıstan Yaşıl Enerji Dəhlizinin (Black Sea Energy) yaradılması layihəsi üzrə texniki-iqtisadi əsaslandırmanın 2024-cü ilin sonunadək hazırlanması nəzərdə tutulur. Layihənin reallaşdırılması nəticəsində Gürcüstan ərazisindən və Qara dənizin dibi ilə çəkiləcək 1195 kilometr uzunluğunda kabel vasitəsilə ildə 1000 meqavat (1 GVt) elektrik enerjisinin Rumıniyaya, oradan isə Macarıstan, Bolqarıstan və digər Avropa ölkələrinə ötürülməsi planlaşdırılır. Avropa Komissiyası bu layihənin icrasına 2,3 milyard avro məbləğində vəsait ayracağını bildirmişdir.

2030-cu ilə qədər isə Xəzər dənizinin sahilboyu ərazisinin, Cənubi Qafqazın və Mərkəzi Asiya-nın vahid elektrik enerjisi qovşağında birləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Artıq Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında bu məsələ üzrə üçtərəfli görüş də keçirilmişdir.

10 yanvar 2024-cü ildə yerli televiziya kanallarına müsahibəsində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, "bizim əsas milli ideyamız ərazilərimizin azad edilməsi idi... və biz buna nail olduq. Təbii ki, mənim gələcək inkişafı ilə bağlı öz fikirlərim var və onlar bir çox hallarda həllədicilə olacaq. Ancaq istərdim ki, əsas milli ideyamız və gələcək inkişafımızla bağlı ideyalarımız cəmiyyətdə - siyasətçilər, politoloqlar, alimlər, ziyallıqlar arasında müzakirələr aparılsın. Yeni gələcək inkişafımızla bağlı əsas milli ideyalar nə olmalıdır? Bu, ictimai müzakirə mövzusu olmalıdır".

Dövlət başçısının həyata keçirdiyi siyasət ölkədə bərqərar olmuş milli ideologiyaya söykənir. Azərbaycanın milli ideyasının sosial-iqtisadi paradigmaya əsaslanan maddi tərəfinin olması cəmiyyətin inkişafını məqsədəuyğun istiqamətlərə yönəltmək imkanını ortaya qoyur. Azərbaycan Prezidentinin 2021-ci ildə təsdiq etdiyi "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"də də iqtisadiyyatı davamlı və yüksək tempolə artırmaqla ölkədə adambaşına düşən milli gəlirin yüksək səviyyəsinə nail olunması mühüm prioritet kimi göstərilmişdir.

Bu gün hər bir azərbaycanlı inanır ki, xalqına həmişə uğur gətirən Lider İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmiz sürətlə inkişaf edərək dünyanın yüksək gəlirli dövlətlərindən birinə çevriləcək və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları maddi və mənəvi cəhətdən daha zəngin yaşayacaqlar.

Heydər HƏSƏNOV,
Milli Aviasiya Akademiyasının "Menejment" kafedrasının müdiri,
iqtisad elmləri doktoru, professor.
Gülmarə ƏHMƏDOVA,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.